

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
«Психологічні особливості впливу педагогічних стереотипів на
професійну діяльність учителя»
Давидової Оксани Володимирівни,
подане на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Оновлення соціальної, культурної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства зумовило концептуальні перетворення в системі середньої освіти. Новий зміст освіти, заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей, ґрунтуються на партнерстві між учнем, учителем і батьками та вимагає гнучкості й нестандартності мислення, руйнування певних педагогічних стереотипів щодо форм передачі та засвоєння учнями знань, вироблення певних умінь і навичок. Разом з тим, важливим професійним акцентом у цьому контексті є розвиток творчого потенціалу та підвищення стресостійкості особистості педагога, що запобігатиме емоційному вигоранню й сприятиме підвищенню рівня його конкурентоспроможності на ринку праці. Важливим завданням, при цьому, є трансформації педагогічних стереотипів за умов спонтанності в невизначених педагогічних ситуаціях.

У цьому сенсі, дослідження Давидової Оксани Володимирівни набуває особливої актуальності, оскільки дисерантка розкриває психологічну характеристику педагогічних стереотипів, яка не повною мірою розглянута в сучасній психологічно-педагогічній літературі. Тому тема дисертації відповідає суті досліджуваної проблеми.

Актуальність дослідження зумовлена і тим важливим фактом, що згідно Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 5.09 2017 року, Наказу МОН України «Про організаційні питання запровадження Концепції Нової української школи у ЗНЗ I ступеня» № 1021 від 13.07.2017 року, формулюються нові засади професійної діяльності вчителів, де йдеться не лише про технологічні інновації, а й ті зміни, які необхідно внести у змісті освіти і форми навчання. Відповідно, ефективність цих змін залежатиме від подолання, сформованих в рамках тривалої професійної діяльності педагогічних стереотипів.

Провідна ідея, якої дотримується дисертантка полягає у розумінні педагогічних стереотипів і процесів стереотипізації як «перехідних форм» різноманітних індивідуальних опорів, що можуть на різних етапах професіоналізації спеціаліста задавати переходу до нової його професійної та індивідуально-особистісної ідентичності через їх адаптивно-перетворювальний потенціал.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і методичних рекомендацій, сформульованих у дисертації О.В.Давидової, слід зазначити, що значною мірою вони забезпечується відповідною структурою роботи: кожний з трьох розділів є завершеним відповідно до поставленої мети та завдань; висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів і завданням дослідження загалом; складові роботи взаємопов'язані, що, в цілому, відображає теоретичну та методичну позиції автора, яка базується на достатньо високому науковому рівні узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження. Для розв'язання поставлених завдань дисертанткою було коректно використано психодіагностичний інструментарій, який включав комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів науково-педагогічного дослідження, які ефективно доповнювали один одного.

Достатньою є й джерельна база дослідження, що налічує 239 найменувань в тому числі й іноземною мовою. Основний зміст дисертації викладений на 167 сторінках, містить 17 таблиць та 8 рисунків. Такий обсяг і логічна структура представленої до захисту наукової роботи дає змогу автору достатньо повно та аргументовано презентувати свої наукові здобутки. Аналіз публікацій автора засвідчив їх кількісну і якісну відповідність вимогам до висвітлення результатів дослідження, а також той факт, що вони відображають основний зміст дисертаційної роботи.

У першому розділі дисертації здійснено теоретичний аналіз підходів до проблеми педагогічних стереотипів у професійній діяльності вчителя; розкрито сутність ключових понять: «професійна діяльність учителя», «структурні компоненти професійної діяльності», «специфіка професійної діяльності», «механізмами розвитку професійної діяльності вчителя», «педагогічні стереотипи», «стереотипізація», «процес стереотипізації», «структура стереотипів», «детермінація стереотипів». У ході осмислення теоретичного матеріалу, дисертантка демонструє належну логічну структурованість наукового мислення.

У дослідженні охарактеризовано найбільш значущі для професійної діяльності вчителів підходи: системний, особистісно-функціональний, рефлексивний, технологічний, особистісно-розвивальний, акмеологічний,

динамічний, синергійний, полісуб'єктний, діахронічний, інтегративний, які є ключовими для розуміння специфіки та механізмів розвитку професійної діяльності вчителя. Розкриття сутності поняття «стереотипи» як базової категорії здійснювалося на основі аналізу соціально-психологічного та педагогічного підходів до його тлумачення. Відзначено і проаналізовано спільні ознаки та розбіжності у висвітлюванні феномену «стереотип», що зумовлено складністю та багатогранністю самого явища. В рамках теоретичного етапу дослідження дисеранткою виокремлено ряд наукових положення, які дають можливість теоретично вичленити особливості впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя, зокрема про особливості функціонування процесу стереотипізації через «перехідні форми», які є межовими явищами, джерелом конfrontації минулого й теперішнього досвіду професіонала при переході від одних видів і форм педагогічної діяльності та уявлень про їх доцільність і ефективність до інших; виступають частиною механізму професійного динамічного самомоделювання, що є кроком на шляху до індивідуально-особистісних змін, які реалізуються в особистісній і професійній складових діяльності вчителя; можуть на різних етапах професіоналізації спеціаліста задавати вектор переходу до нової його професійного та індивідуально-особистісної ідентичності, особливо в перехідних умовах суспільних трансформацій, коли нова педагогічна реальність містить ситуації невизначеності та неструктурованості.

Визначення ключових теоретичних позицій досліджуваної проблеми дозволило Давидові О. В. проаналізувати перетворювальний потенціал педагогічних стереотипів, розглядати їх як джерело внутрішніх і зовнішніх суперечностей з парадоксальним змістом, розкрити їх розвивальний характер та позначити профіцитарний аспект, що, без сумніву, є авторським науковим підходом. В контексті наукової новизни такого підходу, найбільш значущими здобутком є те, що вперше визначено рівні та особливості розвитку дидактичної комунікації вчителів (фасилітативний, диференційно-орієнтований, контролюючий) та обґрунтовано відмінності в параметрах педагогічної компетентності представників кожного рівня; розкрито особливості процесу стереотипізації через критерій взаємодії тенденцій до стереотипізації і стилю дидактичної комунікації вчителів; шляхом рефлексивного аналізу висвітлено психологічний механізм позитивної (продуктивної) трансформації педагогічних стереотипів в умовах формувального експерименту та за умов спонтанності. Цікаво та оригінально представлено авторську позицію щодо так званої «живої моделі» трансформації педагогічних стереотипів. (Додаток Е).

Дослідження, без сумніву має і практичну значущість, представлену підбором та модифікацією адекватного теоретичним положенням психодіагностичного інструментарію вивчення педагогічних стереотипів, оскільки теоретичні положення та результати експериментального дослідження збагачують змістовне наповнення методичного портфоліо практичної діяльності психологічної служби системи освіти для психологічного супроводу особистості вчителя у процесі здійснення його професійної діяльності й можуть бути впроваджені в освітній процес вищих навчальних закладів для підготовки фахівців психолого-педагогічного спрямування з метою оновлення змісту навчальних дисциплін «Педагогічна психологія», «Психологія управління», «Основи профорієнтації та профвідбору», «Психологія конфлікту», «Психологія творчості та ін.».

На основі таких критеріїв аналізу як мотиваційний, емоційно-ціннісний та операційно-діяльнісний компоненти професійної діяльності та когнітивний, афективний і поведінковий компоненти педагогічних стереотипів теоретично обґрунтовано та побудовано модель впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя, яка лягла в основу вибору методичного апарату емпіричного етапу дослідження. За його результатами дисерантка визначила, описала й проаналізувала рівні сформованості компонентів професійної діяльності учителя та змістові особливості педагогічних стереотипів що, дало можливість передбачити особливості розвитку особистості педагога зі стереотипною ідеологією як «перехідною формою» його професійної діяльності.

Важливими є дані отримані на констатувальному етапі дослідження щодо визначення рівнів розвитку дидактичної комунікації вчителів та обґрунтування відмінностей в параметрах педагогічної компетентності представників кожного рівня: фасилітативного, диференційно-орієнтованого, контролюючого. Дисерантка обґрунтовано стверджує, що динаміка педагогічних стереотипів на шляху їх індивідуально-особистісної трансформації пов'язана з рівнем розвитку дидактичної комунікації вчителів та співвідношенням їх внутрішніх і зовнішніх тенденцій до стереотипізації. Дослідницький характер пошуку означених зв'язків надав дисерантці можливість теоретично обґрунтувати й практично вибудувати багатовимірну модель дослідження, що поєднує 12 психологічних профілів учителів на основі двох ліній аналізу: тенденцій до стереотипізації й стилю дидактичної комунікації вчителів та уточнити особливості впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя через ситуативний контекст. Це дало можливість з'ясувати, що подолання чи відповідна ситуації модифікація педагогічних стереотипів у вчителів сприяє їх професійному

розвитку, зокрема через процеси самоорганізації та розширення форм і методів педагогічної діяльності. Експериментальним підтвердженням таких змін є результати формувальних впливів, які доводять тісний взаємозв'язок та взаємозалежність педагогічних стереотипів з компетентнісними параметрами професійної діяльності учителя.

Важливим науково-практичним аспектом дисертаційної роботи вважаємо представлену у дослідженні програму екофасилітативного супроводу ситуативно-обумовленої стереотипізації професійної діяльності учителя «Паросток», яка включає просвітницько-інформаційний та практичний блоки і ґрунтуються на принципах: абсолютноного позитивного прийняття; переходу «порядок через хаос»; невизначеності групового процесу; профіциту ресурсів особистості; колективного суб'єкта як спільноГрупової ідентичності, а також створення сприятливих умов для розгортання динаміки тренінгової групи як колективного суб'єкта, іншими словами об'єднання вчителів групи в єдиний смисловий простір на основах мотивації співпраці

Реалізація змісту програми забезпечена адекватними його завданням методами і формами роботи: використанням методів позиційного навчання; побудовою диспозицій та психотехнічних прийомів через сюжети казок, групових дискусій за методом «акваріуму»; гри «педагогічний консалтіум»; аналізом філософських текстів та текстових моделей проблемних педагогічних ситуацій; побудовою психологічних голограм спрямованих на трансформацію педагогічних стереотипів.

Таким чином, до *безсумнівних досягнень* дисерантки в рамках виконаної роботи можна віднести:

- широкий і ґрутовний теоретичний аналіз проблеми стереотипів з точки зору не лише їх дефіцитарного, а й профіцитарного аспекту, де педагогічні стереотипи, за певних умов, можуть виступати джерелом системного розвитку професійної діяльності учителя з акцентом на перетворювальному, розвивальному потенціалі педагогічних стереотипів, відповідно до завдань дослідження;

- виокремлення механізмів розвитку професійної діяльності учителя як на глобальному (як системи професійної діяльності), так і локальному (розвиток власного потенціалу) рівнях як переходних форм, які, шляхом розвитку колективного суб'єкта можуть сприяти формуванню нової системної ідентичності учителя як професіонала;

- розробку та коректне й результативне застосування психодіагностичного інструментарію дослідження, який дозволив емпірично

дослідити теоретично обґрунтовані й емпірично виявлені компоненти, критерії, показники і змістові форми педагогічних стереотипів у професійній діяльності вчителя; здійснити кількісно-якісний розподіл учителів різностереотипних груп в різних областях педагогічної реальності; узагальнено визначити, описати та проаналізувати стереотипні рівневі профілі вчителів у різних областях педагогічної реальності; прослідкувати взаємозв'язок розвитку основних параметрів педагогічної компетентності в учителів із різними рівнями педагогічних стереотипів; кореляційні зв'язки між педагогічними стереотипами й стилями підкріplення дидактичної комунікації вчителів та ін.;

- створення екофасилітативної програми психолого-педагогічного супроводу «Паросток», яка включала просвітницько-інформаційний та практичний блоки і була спрямована на розвиток професійної діяльності педагогів щодо реалізації потенціалу їх колективної суб'єктності шляхом об'єднання вчителів експериментальної групи в єдиний смисловий простір на основах мотивації співпраці в рамках відкритої педагогічної системи;
- теоретичне й емпіричне обґрунтування та побудову скорегованої моделі впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя.

Доречним є і те, що значна частина проаналізованого матеріалу (наприклад, порівняльна характеристика особливостей детермінації і способів подолання педагогічних стереотипів у розрізі наукових концепцій; методична карта дослідження - досліджувані компоненти, критерії, показники та методики їх визначення; психологічні труднощі учителів в розрізі досвіду подолання (трансформації) педагогічних стереотипів та ін.) узагальнено подана в таблицях, що чітко структурує основні результати теоретичного і практичного дослідження та значно пришвидшує і полегшує його сприйняття.

Ознайомлення зі змістом автореферату та дисертації підтверджує ідентичність їх основних наукових положень.

Загалом, позитивно оцінюючи наукові результати дисертаційної роботи О. В. Давидової, вважаємо за необхідне висловити й деякі **зауваження** та побажання:

1. У підрозділі 2. 4. за характером дидактичної комунікації було виділено 12 профілів учителів, що створюють різні комбінації взаємодії тенденцій до стереотипізації та стилю дидактичної комунікації за відповідними критеріями. Ймовірно, передбачалося, що за допомогою такого інструменту можна точніше простежити взаємозв'язок педагогічних стереотипів з

особливостями професійної діяльності вчителя. Проте, не зовсім зрозуміло ѹ вимагає уточнення, який чи які з виділених психологічних профілів є «найменш чутливими» до конструктивних змін в процесі корекційної роботи. Відповідь на це запитання дозволила б урізноманітнити психокорекційну роботу та більш предметно й цілеспрямовано здійснювати профорієнтаційні й атестаційні процедури в галузі освіти.

2. У 2 розділі роботи (табл. 2.2.) представлена композиційна характеристика вибіркової сукупності вчителів за гендерно-статевою ознакою (чоловіки-жінки) та залежно від стажу роботи на посаді (від 5 до 15 і більше років), *проте далі у дослідженні та аналізі його результатів цей аспект ніяк не представлений, що викликає запитання: для чого на ньому був зроблений акцент?* Зрозуміло, що додатковий аналіз в цьому контексті був би цікавим та додатково інформативним.
3. У тексті дисертації, зокрема в розділі 3. 2. здобувачка використовує термінологію «показники» і «параметри» професійної діяльності вчителя, що *подекуди викликає плутанину щодо їх змістового наповнення й ієархічного співвіднесення.* Варто було б, у цьому випадку, притриматись, единого лексично-змістового нормативу.
4. Варта уваги, на наш погляд, і спроба дисертантки у тексті дисертації в (підрозділ 3.3.) на основі проведеного емпіричного аналізу (розділ2) уточнити й розширити змістовне наповнення моделі впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя через аспекти самоорганізації, зокрема динамічні траєкторії функціонування конкретичного механізму перетворених форм. *Однак, у тексті автореферату це не відображенено.*
5. Подані в дисертаційній роботі Додатки розкривають зміст психодіагностичного інструментарію дослідження, способи та результати кількісного опрацювання отриманих даних, однак, *частина додатків подана російською мовою (Б.3 – Б.6), хоча за змістовими характеристиками їх коректний і професійний текстовий переклад не вимагав би, на нашу думку, додаткової складної адаптації.*
6. В роботі, також, зустрічаються певні граматичні помилки та русизми, наприклад: *протиріччя замість суперечності, строгих замість суворих, проценти замість відсотки т. ін.*

Проте, вказані зауваження не применшують теоретичного і практичного значення виконаного дисертаційного дослідження та не знижують його загальної позитивної оцінки.

Загалом, аналіз змісту дисертації та автореферату дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження «Психологічні особливості впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя»

Давидової Оксани Володимирівни є самостійним та завершеним науковим дослідженням, яке містить наукову новизну та практичну значущість відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а його авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і соціальної
психології та психотерапії

Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

С. О. Ставицька

